

Rapport från rullstolsanpassad naturguidning vid Kolardammarna för Neuroförbundet Södertörn den 10 maj 2023

Martina Kiibus

8 personer deltog denna härliga soliga vårdag. Vid reservatsentrén berättade jag om Alby naturreservat, dagens upplägg och hälsade välkommen. Temat för dagen var vårblommor och vattenrening i Kolardammarna.

De första vårblommorna var sälgbuskar som stod i full blom. Uppmanade deltagarna att komma nära. Det var som en kör av surrande bin och humlor som flög runt och pollinerade sälgen. Ljuva toner! Flera av deltagarna sade att det var så längesen man hörde en sådan kör av insekter. Sälgen är uppskattad av många pollinatörer och är som en biologisk skattkammare av myllrande mångfald. Det är också tack vare sälgen vi får äpplen. Eftersom den blommar så tidigt på våren så blir den en värdefull frukost för den yrvakna humledrottningen som sedan kan bygga upp en humlekoloni som kan pollinera våra fruktträd. ”Tänk, jag som alltid har betraktat sälgen som skräpträd”, sade en av deltagarna.

Nästa vårblommestopp var vitsippor och vårfryle. Det var som hela mattor av vitsippor. Visade hur vitsippan har en gulare mitt, som är vitsippans ståndare och pistiller. Kontrastfärgen fungerar som en vägvisare för de pollinerande humlorna. Eftersom vitsippornas och de andra blommornas pollinatörer är växelvarma och mest flyger när det är sol och varmt, så är många blommor bara öppna när det är soligt. Det är liksom ingen idé för dem att exponera sina ståndare och pistiller om det inte finns någon som kan pollinera dem. Dessutom är vitsippor och många andra blommor känsliga för regn rakt in i blomman, så när det regnar böjer sig vitsippan ner och blir liksom sitt eget paraply.

Vårfryle är ganska vanlig men försvinner lite under radarn för alla vitsippor. Den har små grönsvarta stjärnformade blommor och är jättesöt. För flera av deltagarna var det en ny bekantskap. Både vitsippor och vårfryle och även blåsippor har på sina frön en liten oljedroppe som myrorna är synnerligen förtjusta i. När de släpar hem den lilla fettdroppen till stacken tappar de allt som oftast fröna och bidrar på så sätt till fröspridningen av dessa vårblommor.

Nästa vårblomma var nagelört. Den var som ett vitt flor på hållarna, så otroligt fin. Den kallas också för vårälskling eller rågblomma, eftersom det var dags att så rågen när den blommar. Den har sina blad tätt tryckta som en rosett på marken, vilket är ett bra skydd mot att bli uppäten av betande djur som kor och får. På hållarna växte det också en del styvmorsviol. De har inte bara en kontrastfärg i mitten för att vägleda pollinatörerna utan också svarta streck som leder mot mitten så att det inte råder någon tvekan om vart pollinatörerna ska ta vägen. Berättade den lilla sagan om hur styvmorsviolen fått sitt namn, hur styvmodern (det nedre kronbladet) sitter själv på två stolar (foderblad) medan styvdöttrarna får samsas om en stol.

Några stora enbuskar kantade gångvägen, så jag pratade lite om enar, att de är ljuskrävande och en del av ett öppet betat kulturlandskap, hur de har använts förr i bondesamhället och hur

man kan använda enbär i kryddning. Enens skydd för att inte bli uppäten av betesdjur är att den är taggig.

Så kom vi till Kolardammarna; vid inloppet visade jag rensvallret och oljeavskiljningen. Fortsatte till centrala dammen där jag berättade om själva reningsprocessen i de olika stegen och vilken effekt reningen har. När vi gick nerströms dammarna visade jag de olika stegen och vilken typ av rening som sker var. Sedimentationsdammen där vattnet rinner långsammare så att tungmetaller och fosfor kan sjunka till botten. Pratade lite om vilka tungmetaller det handlar om och vilka effekter de har. Översilningsytan, där vassen och kaveldunen fångar upp kvävet och på så sätt är en del av reningen. Och våtmarken där bakterier och delvis växter också fångar upp överskottsning, som fosfor och kväve. Pratade om att näringsämnen som också renas i dammen inte är något miljögift i sig, problemet är att blir det för mycket kväve och fosfor så får vi övergödda sjöar och hav, med igenväxning, algblooming och syrebrist som följd. Men tack vare Kolardammarna så har alltså belastningen på Albysjön minskat avsevärt både vad gäller näringsämnen, tungmetaller och flytande föroreningar som olja. Vi pratade också om dagvatten och hur dess kvalitet beror på vilken typ av mark vattnet avvattnar. Jag visade en avrinningskarta för Kolardammarna, där man tydligt ser hur mycket hårdgjord mark som avvattnas till dammarna.

Naturskolan hade vattentemadag och en av eleverna visade stolt upp sina fynd och berättade om de olika smådjuren för gruppen. Det blev ett fint möte och en chans för deltagarna att få lite mer närkontakt med vattenscorpioner och flicksländelarver.

I dammarna simmade gräsänder, kanadagäss, sothöns, storskrake och ett knippar. Så fina där de simmade omkring i solen. Och luften var full av fågelsång. Koltrast, bofink och ringduva sjöng så fint för oss. Vi såg även sädesärlor som flög runt och satte sig i strandkanten.

Det var också gott om fjärilar som flög runt. Bland annat påfågelläga som satte sig nära oss så att vi alla kunde få se dessa skönheter.

Det var gott om färsk spår av bäver och bäverhyddan syntes tydligt på den lilla ön i dammen. Så vi pratade om bävern och dess ekologi, hur den använts förr och vilken ekologisk nytta den gör bl a när den skapar nya våtmarker.

Ett vårtecken utöver blommorna och fågelsången är ju att myrorna vaknar till liv. Vi tittade på en stack som var full av myror som tog sig upp till ytan och tankade solenergi innan de likt värmeelement gick ner i stacken igen för att sprida värmen där. Berättade om myrsamhällets olika roller och att de har bladlöss som husdjur.

En av deltagarna sade i början av guidningen att det var så längesen hon såg blåsippor. Så, hon blev så lycklig när vi kom till en lite skuggig slänt där det fortfarande var fullt av blåsippor. Vi pratade om varför blåsippan är fridlyst och tittade på att blåsippan har kontrastfärger i mitten av blomman som fungerar som en vägvisare som lockar pollinatörerna rätt när det väl hittat blommorna. Att blåsippan är fridlyst beror bland annat på att den har så svårt att spridas. Till skillnad från vitsippan har den nästan inga rötter så den kan inte spridas vegetativt som vitsippor kan. Utan det kan ta upp till tio år för en blåsippa att etableras, därav

att de är fridlysta hos oss. När de väl etablerats kan de däremot bli flera hundra år gamla. Jag läste en strof ur Tranströmers fina dikt Blåsipporna.

Vid utloppet stannade vi till vid det lilla vattenfallet där vattnet syrsätts och sammanfattade reningsprocessen och hur mycket tungmetaller och näringsämnen som renats under vattnets dygnslånga färd genom dammarna. Samtidigt som de innebär ett fint inslag i landskapet, en ökad biologisk mångfald, en viktig vattenutjämnare när det kommer skyfall och – våtmarker är viktiga kolsänkor. Om marken är helt hårdgjord så finns det inget som kan fånga upp skyfall och då blir det lätt översvämningar. Vi kommer bara få mer och mer extremväder med stormar som ger översvämningar om vi inte lyckas bromsa den globala uppvärmningen. Att då dessutom bygga bort naturens egen förmåga att stå emot dessa stormar och översvämningar är inte särskilt hållbart.

Våtmarker fungerar också som kolsänkor som faktiskt kan bidra till att koldioxid fångas upp ur atmosfären och lagras som bundet kol i våtmarkerna.

Och så beundrade vi de vackra grovstammiga asparna, som är så värdefulla för den biologiska mångfalden - en asp kan hysa runt 1000 olika arter, bland annat tack vare sin rika mjuka bark. På asparna växte det asptickor som genom att röta aspveden underlättar för spillkråkan att bygga bo. Det växte också blemlav och hättemossor. Vi tittade också på de mossor och lavar som klär asprötterna. Som cypressfläta, husmossa och filtlav som verkligen ligger som en grå filt på den gröna mossan.

Härifrån vände vi tillbaka och stannade vid en slänt där gullvivorna började blomma. Gullviva kallas också för Sankte Pers nycklar eller mormors mamelucker. På tyska heter de Frühlingsschlüssel, nyckeln till våren. Deras blad är precis som nagelörtens tryckta mot marken som skydd mot bete. Tittar man in i gullvivorna ser man de röda strecken som liksom styvmorsviolens svarta streck leder in mot nektarn. Poängen med sexuell förökning är att blanda gener från olika individer, men det finns ju en risk för att pollen från den egna blomman fastnar på pistillen. Så för att undvika självbefruktning har gullvivorna en strategi som innebär att ståndarna och pistillerna inte mognar samtidigt. I ungefär hälften av gullvivorna är det ståndarna som mognar först och i den andra hälften är det pistillerna.

Vi gick vidare till de rullstolsanpassade bryggorna där vi tog vår fikapaus i solen. Så skönt att få sitta där länge och njuta, att låta deltagarna få äta sin matsäck i lugn och ro. Vi pratade en hel del om naturen och djurlivet i Kolardammarna under pausen.

På väg tillbaka till reservatsentrén såg vi ytterligare en vårblomma, nämligen den frodigt gula svalörten. Svalörten tillhör smörblommefamiljen och är som många blommor i den familjen giftig, vilket är ett skydd mot bete.

Avslutade vid en hägg som stod i knopp. Lät deltagarna gnugga på bladen för att se om de kunde identifiera doften. Någon kom på suddgummi, varpå jag bad honom associera vidare till skolbänken. Då kom det: Björnklistor! Dvs bittermandel. I stora mängder är bittermandel giftigt, så det är häggens skydd mot betesdjuren. Avslutade guidningen med att läsa Alf Henrikssons fina strof: ”Jag såg att häggen blommade, det kom en doft av den. Då gick jag till min älskade och sade: ”Se och känn!” Hon stod vid makaronerna, hon sydde på en klut och när hon lyfte blicken hade häggen blommat ut.”

Alltså, njut av våren här och nu! Deltagarna var jättenöjda och vi njöt verkligen allihop av dagen. Det känns så fint och meningsfullt att vi kan erbjuda dessa skräddarsydda guidningar för Neuroförbundet och andra organisationer för människor med funktionsvariationer.